

Magdalena Filipiak

Egzystencja i transcendencja w myśli Karla Jaspersa

Czesława Piecuch, *Metafizyka egzystencjalna Karla Jaspersa*, Universitas, Kraków 2011, s. 302

Według Karla Jaspersa *człowiek jest zawsze czymś więcej niż tym, co o sobie wie*¹. Zdanie to wyraża nie tylko zasadniczą niepoznawalność istoty człowieka jako całości, ale wskazuje również na istnienie czegoś „poza” jego empirycznym bytem w świecie. Egzystencja nie jest kategorią przysługującą człowiekowi z konieczności, ale stanowi wyłącznie możliwość. Życie człowieka określa sieć wzajemnych zależności między jego podmiotową naturą, światem, innymi ludźmi czy Bogiem. Są to fundamentalne kwestie podejmowane w ramach myśli egzystencjalnej, której czołowym przedstawicielem jest właśnie Karl Jaspers. Filozoficzne rozważania Jaspersa sytuują człowieka między *Scyllą* istnienia empirycznego a *Charybdą* jego egzystencji, wskazując przy tym niebezpieczeństwa, rozterki i ograniczenia każdej formy ludzkiego sposobu istnienia. Jaspers szuka metafizycznych podstaw egzystencji człowieka, ontologicznych uwarunkowań jego odniesień do rzeczywistości, a także moralno-etycznego wymiaru praktycznego życia. W tej pajęczynie wzajemnych relacji Jaspers buduje specyficzną koncepcję egzystencji: egzystencji targanej sprzecznościami, antynomiami, rozterkami, które ujawniają się w konfrontacji i obustronnych zależnościach poszczególnych form istnienia, czy też inaczej – „na granicy” tych form. Ale człowieka nie określa tylko jego możliwa egzystencja, faktyczne istnienie empiryczne, intelekt, czyli świadomość

|265

¹ K. Jaspers, *Człowiek*, w: idem, *Filozofia egzystencji*, tłum. D. Lachowska, Warszawa 1990, s. 34.

w ogóle i duch, ponieważ człowiek zawsze kieruje się w stronę tego, co go „przekracza”, czyli w kierunku transcendencji.

To fundamentalne odniesienie egzystencji do transcendencji stanowi główną inspirację książki Czesławy Piecuch pt. *Metafizyka egzystencjalna Karla Jaspersa*. Głównym celem autorki jest właśnie udowodnienie nierozdzielności pary pojęć: „egzystencja” i „transcendencja”, które dopiero wzajemnie warunkują rozumienie filozofii Karla Jaspersa. Egzystencja człowieka jest nieustannym poszukiwaniem Bytu, które właściwie sugeruje już jego istnienie. Ta charakterystyczna postawa człowieka wobec rzeczywistości, czyli „szukanie”, wyraża równocześnie stosunek człowieka do transcendencji. W tej perspektywie dopiero możliwa jest próba zrozumienia filozofii Jaspersa. Czesława Piecuch jest obecnie największą polską propagatorką i znawczynią myśli Karla Jaspersa. Jej liczne artykuły oraz publikacje książkowe, np. *Doświadczenie egzystencjalne w perspektywie metafizycznej czy Człowiek metafizyczny*, zapełniają na polskim rynku wydawniczym znaczącą lukę w rozpowszechnianiu znajomości filozofii egzystencjalnej. Jest tłumaczem trzech dzieł Karla Jaspersa: *Rozum i egzystencja*, *Nietzsche a chrześcijaństwo*, *Szyfry transcendencji*, oraz inicjatorką i prezesem jedyne w Polsce Polskiego Towarzystwa Karla Jaspersa.

Metafizyka egzystencjalna Karla Jaspersa jest najnowszą monografią autorki poświęconą analizie myśli tego myśliciela. Stanowi próbę odpowiedzi na zasadnicze pytania Jaspersa dotyczące istoty człowieka, bytu, egzystencji czy świata. W efekcie interpretacji filozofii Jaspersa prowadzonej przez pryzmat założeń tradycyjnej metafizyki, autorka stara się udowodnić nową perspektywę metafizyki. Jest nią filozofia egzystencjalna, która w obliczu obiektywnej niepoznawalności Bytu, kieruje się w stronę transcendencji. Dopiero takie ujęcie egzystencji umożliwi bowiem jej urzeczywistnienie. Autorka podkreśla, że szukanie Bytu jest *de facto* również jego odnajdywaniem, co tłumaczy specyficzne odniesienie człowieka do tego, co zewnętrzne wobec niego, jak również tego, co go przekracza. Poszukiwanie Bytu w pewien specyficzny sposób wypełnia w człowieku lukę samoniewystarczalności i niedostateczności. Tym samym zmienia się nie tylko stosunek człowieka do świata, ale przemianie ulega również on sam. Książka obrazuje zmianę w rozumieniu tradycyjnych kategorii metafizyki w filozofii Jaspersa, która w myśli niemieckiego filozofa przyjmuje postać metafizyki egzystencjalnej. Wyrazem tego zwrotu jest wiara filozoficzna, której przedmiotem są szyfry transcendencji w przeciwieństwie do obiektywnej, naukowej poznawalności Bytu (s. 293-295).

Egzystencja człowieka wyraża się więc w poszukiwaniu Bytu poprzez transcendencję. To „poszukiwanie” bytu jest metaforą wyrażającą egzystencję człowieka borykającego się z trudem życia, poznania rzeczywistości i własnego sensu istnienia. W zamierzeniu autorki książka ma pokazać właśnie

te trudności, meandry i niepowodzenia, w obliczu których człowiek uświadamia sobie swoje miejsce w świecie i specyficzną postawę wobec rzeczywistości i własnej egzystencji (s. 10-11). *Metafizyka egzystencjalna Karla Jaspersa* ukazuje możliwe odniesienia człowieka oraz przestrzenie realizacji jego egzystencji. Struktura książki odzwierciedla istnienie człowieka, który zawsze pozostaje w określonym stosunku do świata, innych ludzi i Boga. Z tego powodu autorka podzieliła książkę na trzy części zatytułowane: *Człowiek w świecie*, *Być z Drugim*, *Człowiek wobec Boga*. Celem Czesławy Piecuch jest źródłowa analiza myśli Karla Jaspersa, dlatego pomija ona wcześniejsze interpretacje i komentarze filozofii Jaspersa, które mogłyby zaciemniać oryginalne poglądy niemieckiego filozofa. Autorka sięga więc wyłącznie do oryginalnych tekstów Jaspersa, które analizuje w kontekście historycznym i filozoficznym. Tłem dla rozważań Jaspersa jest tu tradycja filozoficzna, np. myśl Platona, Kanta, Nietzschego czy Kierkegaarda.

Świat jest jedynym miejscem, w którym może się zrealizować egzystencja, dlatego rozważania dotyczące istoty oraz struktury rzeczywistości muszą poprzedzać interpretację egzystencji i transcendencji. Pierwsza część książki ukazuje fundamentalne odniesienie człowieka do świata. Analizuje istnienie człowieka w świetle specyficznej ontologii Jaspersa, czyli w odniesieniu do jego bytu empirycznego, egzystencji, świadomości w ogóle oraz ducha, a także w obliczu specyficznej antynomiczności rzeczywistości. Między egzystencją a światem istnieje nierozwalna więź, ale naznaczona przeciwieństwami, sprzecznościami i napięciami. Na granicy tych form rozgrywa się swoisty dramat człowieka, który stojąc w obliczu alternatywy między jego możliwą egzystencją a zawodnością świata zewnętrznego zwraca się ostatecznie w kierunku transcendencji (s. 18-28). Świat jest jednak zawsze obecny i stanowi podłoże realizacji egzystencji. Człowiek jest przy tym określonym „bytem w sytuacjach”, który pozostaje „rzucony w świat”. To odzwierciedla jego indywidualność, konkretność, jednostkowość oraz zdolność do działania i przekształcania tych sytuacji i siebie (s. 32).

Analiza człowieka jako istniejącego zawsze w sytuacjach nie wyczerpuje jednak definicji egzystencji, która staje w obliczu antynomii rzeczywistości, cierpienia czy śmierci. Są to doświadczenia określane przez Jaspersa mianem sytuacji granicznych, prowadzących do całkowitej zmiany obrazu siebie i świata. Dopiero sytuacje graniczne otwierają możliwość urzeczywistnienia się egzystencji (s. 45). Autorka śledzi dramat egzystencji człowieka w tych najbardziej znamienych momentach, czyli w sytuacjach granicznych, oraz ukazuje drogę wiodącą przez ich doświadczenie do egzystencji. Wnikliwie analizuje takie sytuacje graniczne, jak „historyczna określoność człowieka”, śmierć, cierpienie, walka, wina i problematyczność świata. Sytuacje

graniczne ukazują jednak nie tylko tragizm ludzkiego losu, ale też swoistą siłę egzystencjalną człowieka, dzięki której może on im sprostać, oraz wyposażają człowieka w prawdziwą wolność w świecie (s. 112). W tej perspektywie autorka przybliży koncepcję wolności Jaspersa, która stanowi specyficznie ludzki wymiar egzystencji.

Druga część książki poświęcona jest analizie egzystencji w jej fundamentalnym nakierowaniu na drugą egzystencję. Jednostka, mimo iż posiada indywidualny i niepowtarzalny charakter, nie zrealizuje się jako egzystencja w odosobnieniu. Pełnia człowieczeństwa osiągalna jest tylko w wymiarze wspólnotowym, współistnieniu i współdziałaniu z innymi ludźmi, w szczególności poprzez komunikację (s. 137). Nie znaczy to, że jednostka zatracą własną odrębność i indywidualność. Przeciwnie, wspólnota umożliwia podmiotową tożsamość na skutek konfrontacji z innymi ludźmi, którzy stanowią zarówno punkt odniesienia dla kształtowania własnej osobowości, jak i konieczny warunek dla realizacji własnej egzystencji. Komunikacja stanowi wyróżniony wymiar wspólnotowego istnienia, dlatego też staje się głównym przedmiotem badań tej części książki.

Czesława Piecuch analizuje komunikację w odniesieniu do trzech wymiarów życia ludzkiego, ze szczególnym uwzględnieniem komunikacji egzystencjalnej. Ilustruje zaskakującą współzależność podmiotowej samotności od komunikacji z innymi ludźmi, w której samotność warunkuje dopiero komunikację (s. 147). Autorka tłumaczy właściwy sens dość zagmatwanego terminu Jaspersa, określającego charakter komunikacji egzystencjalnej, czyli pojęcie „walki w miłości”, oraz przybliży przedmiot i treść samej komunikacji. W tej perspektywie Piecuch łączy komunikację egzystencjalną z koncepcją prawdy filozoficznej, którą odróżnia od prawdy naukowej (s. 159). Powstająca w komunikacji idea prawdy jest zrelatywizowana i tymczasowa. Nie istnieje prawda absolutna i ostateczna, ponieważ jest ona wynikiem wzajemnej komunikacji prawdziwie i osobowo zaangażowanych egzystencji (s. 163-164). Ostatecznie autorka przybliży ideę komunikacji uniwersalnej, która wyrasta na gruncie komunikacji egzystencjalnej, ale posiada odmienny sens. Podczas gdy analizy komunikacji egzystencjalnej koncentrowały się na jednostce, jej wnętrzu, tak komunikacja uniwersalna zwraca się w kierunku wspólnoty i zewnętrznych okoliczności, które warunkują komunikację. Poglądy Jaspersa wynikają z zaangażowania politycznego i społecznego, w szczególności z niepokoju o los ludzkości w obliczu zagrożeń spowodowanych rozwojem cywilizacji i technologii wojennej (s. 168-169).

Część trzecia przybliży kluczowe rozstrzygnięcia metafizyczne Jaspersa, dla którego właściwym przedmiotem analiz filozoficznych jest *transcendencja jako rzeczywistość metafizyczna i egzystencja jako rzeczywistość ludzka*

(s. 183). W ten sposób filozofia dla tego myśliciela jest metafizyką, która bada Byt, ale poprzez jego zapośredniczenie w egzystencji i transcendencji. Autorka stara się udowodnić założoną przez siebie nierozdzielność fundamentalnych kategorii egzystencji i transcendencji oraz nową perspektywę metafizyki, która przełamuje dotychczasowe kategorie oraz nadaje im nowy sens. Rozważania Czesławy Piecuch oscylują wokół idei myślenia metafizycznego, które Jaspers nazywa „podstawową operacją metafizyczną”, oraz myślenia ujętego w formie rozjaśniania egzystencjalnego stosunku do transcendencji. Pierwsza kategoria jest specyficznym zabiegiem myślowym, za pomocą którego rozbija on tradycyjną relację podmiot-przedmiot, aby przenieść poznanie na „granicę” tych form (s. 185-186). Drugi rodzaj myślenia metafizycznego określa możliwe stanowiska egzystencji wobec transcendencji. W tej perspektywie autorka analizuje antynomiczne postawy człowieka w obliczu nieznanego Bytu. Ostatni rozdział książki przybliży oryginalną koncepcję szyfrów transcendencji Jaspersa, poprzez które uobecnia się człowiekowi transcendencja. Szyfr jest specyficzną „mową”, „pismem” (s. 238) czy „odpowiedzią” transcendencji na „wołanie” egzystencji (s. 237).

Metafizyka egzystencjalna Karla Jaspersa jest próbą całościowego uchwycenia i zrozumienia filozofii tego uczonego. Należy przyznać, że jest próbą udaną. Książka nie przyjmuje przy tym stereotypowego schematu, nie jest skostniałą analizą pojęć, kategorii czy idei, ale ujęta jest w oryginalną i niekonwencjonalną formę. Książka stanowi wnikliwe studium filozofii Karla Jaspersa oraz trafnie wyjaśnia skomplikowaną myśl niemieckiego filozofa, mimo iż miejscami zapętała się w złożoną interpretację trudnych kategorii metafizyki uczonego. W wywodzie autorki widać jednak doświadczenie i gruntowną wiedzę na temat filozofii egzystencjalnej. Czesława Piecuch w płynny i ciekawy sposób analizuje pisma samego Jaspersa. Z założenia odcina się od interpretacji i komentarzy, które mogłyby zniekształcić lub zaciemnić myśl Jaspersa. To odróżnia jej studium od wcześniejszych, już trochę przestarzałych prac o filozofii tego myśliciela, np. od badań Romana Rudzińskiego. Argumentacja Piecuch przedstawia w sposób jasny i wyczerpujący zawiłą relację egzystencji i transcendencji, tłumaczy przesunięcie rozumienia metafizyki w stronę ujęcia egzystencjalnego i obrazuje miejsce człowieka w rzeczywistości. W obliczu wielowymiarowej złożoności egzystencji i jej możliwych odniesień do świata, autorka zadaje ważne pytanie: dlaczego w koncepcji Jaspersa *doświadczenie ułomności świata pociąga za sobą powrót do świata, jego swoistą akceptację* (s. 31). Zainteresowanych odpowiedzią na to pytanie odsyłam bezpośrednio do książki Czesławy Piecuch, w której znajduje się rozwiązanie tego trudnego problemu. W tej perspektywie książka stanowi niezwykle interesujące studium nie tylko myśli Jaspersa, ale też człowieka i jego egzystencji w ogóle.

